

Honderdvijftig jaar geleden overleed Jan Frans Willems

LODE WILS

Op 24 juni 1846 stierf plots de Vader van de Vlaamse Beweging. Jan Frans Willems was slechts 53 jaar oud toen hij door een beroerte getroffen werd, nadat hij zich had opgewonden in een discussie op het stadhuis in Gent, waarin hij de belangen van het Nederlandstalig toneel verdedigd had.

Willems was geboren in 1793 in Boechout, halverwege tussen Lier en Antwerpen. Hij groeide op tijdens de inlijving van onze gewesten bij het revolutionaire Frankrijk, waar daarna Napoleon zijn keizerrijk vestigde. Op zijn twaalfde werd hij naar Lier gestuurd voor voortgezet onderwijs, om koster-schoolmeester te worden. Daar leerde hij Latijn en muziek en maakte bij de stadsonderwijzer en rederijker Bauwens kennis met de werken van (vooral oudere) Hollandse dichters, en met de poëtische techniek van pseudo-klassieke inspiratie. Hij had er bovendien het geluk dat Georg Ludwig Friedrich Bergmann, een gewezen Nassause officier in het leger van stadhouder Willem V van Oranje, hem liet delen in het huisonderricht dat die aan zijn kinderen gaf. De begaafde Jan Frans had een stevige culturele basis opgebouwd en kende Frans, Duits en Engels toen hij, bijna zestien jaar oud, naar Antwerpen trok om te werken als klerk bij notaris Van Puijernaer. Die zou hem aanmoedigen in zijn studie en literair werk.

Jan Frans schreef en bewaarde gedichten voor privé-gebruik, in het Frans en het Nederlands. Als eerste in 1807 een *Hekel-dicht op den Maire en municipaliteyt van Bouchout*, die zijn vader hadden ontslagen uit de openbare dienst wegens onvoldoende kennis van de Franse taal. De jonge dichter nam deel aan Nederlandstalige rederijkerswedstrijden waarin Napoleon moest gehuldigd worden, met bijdragen waarin hij volk, land en taal der Belgen bezong en de Belgen opwekte tot het beoefenen van de Nederlandse kunst. In 1812 werd hij door de Gentse kamer De Fontaine bekroond voor zijn *Lofzang op de slag van Friedland en de vrede van Tilsit*. Ook indien zijn hulde aan Napoleon oprecht zou geweest zijn, zal hij allicht van mening veranderd zijn nadat zijn broer was opgeroepen en gesneuveld bij Leipzig.

Wanneer het land bevrijd werd in het begin van 1814, trad de jonge Willems naar buiten met patriottische vreugdegedichten, waarin de voorbije Franse en napoleontische dwingelandij werd gehegeld en de herstelling van de Nederlandse taal door Willem I toegejuicht. Hij was actief in de Antwerpse literaire en kunstminnende verenigingen, schreef en regisseerde toneel, en bekwaamde zich als hulp-archivaris van de stad in de studie van de geschiedenis. In 1816 werd hij klerk bij de plaatselijke ontvanger van de registratie. In 1818 kreeg Willems nationale bekendheid door zijn groot gedicht *Aen de Belgen–Aux Belges*. Het was een antwoord op de stellingname van een aantal Franstaligen, onder wie de gewezen *maire* van Leuven J.B. Plasschaert, dat het Frans de nationale taal van de Belgen was. Op historische gronden, met gevoelsargumenten zowel als met politieke motieven, kwam Willems op voor het Nederlands als de Belgische landstaal die gemeenschappelijk was aan Noord en Zuid in het Verenigd Koninkrijk, en voor trouw aan het beleid van de vorst.

Baanbrekend historisch-filologisch werk deed Willems in zijn *Verhandeling over de nederduytsche Tael- en Letterkunde opzigtelijk de Zuydelyke Provintien der Nederlanden*, die in afleveringen verscheen tussen 1819 en 1824. Op basis van speur- en kopieerwerk in Antwerpse archieven en bibliotheken, toonde hij zowel tegenover de Franstaligen als tegenover het Noorden de bijdrage van het Zuiden in de ontwikkeling van de Nederlandse taal en letterkunde in de zeventiende en de achttiende eeuw. Met dit werk verwierf hij aanzien als geleerde.

In 1821 werd de auteur, 28 jaar oud, benoemd tot ontvanger van de registratie. Dat was vergemakkelijkt doordat hij in de welgestelde burgerij was opgenomen door zijn huwelijk, drie jaar eerder, met de gefortuneerde Isabella Borrekens. Zijn huis werd de ontmoetingsplaats van degenen in Antwerpen die wilden meewerken aan de heropbeuring van de “landstaal”, terwijl hij een van de heel weinige Belgen was die contacten onderhielden met historici, taal- en letterkundigen uit het Noorden. Van de opstand der Nederlanden in de zestiende eeuw schreef hij een ‘Brabantse en katholieke visie’, tegenover de Hollands-protestantse die men de officiële zou kunnen noemen. Hij legde de schuld aan de scheuring bij de protestanten en bij de provincies Holland en Zeeland, en oefende terzake kritiek uit op de houding van Willem de Zwijger.

Wanneer vanaf 1828 de oppositie enorm toenam tegen het autoritair bewind van Willem I dat de Belgen grof achteruit stelde, zag Willems daarin alleen een bedreiging voor de vernederlandsing van het openbaar leven die de koning had uitgevaardigd. In november 1829 publiceerde hij daarom *De la langue Belgique*, een pleidooi voor het monopolie van de staatstaal: “*Consacrer le principe d’une égalité de droit entre les deux langues d’un même pays, c’est alimenter ces haines nationales, c’est même les porter dans la législation*”, schreef hij.

In 1830 ging er een golf van revoluties over Europa: in het ene land na het andere rees opstand tegen het restauratie-regime. De jonge E.J. Potgieter, die toen tot Willems' Antwerpse vriendenkring behoorde, was opgetogen toen in Frankrijk het vuur aan de lont werd gestoken, maar stelde het tegenovergestelde vast bij Willems: *“Wat gold het voortaan te zijn Nederlander of wereldburger? Iets van die aard moet voor zijn geest zijn omgegaan. Heel de verscheidenheid onzer wijze van zien kwam door de Julidagen van 1830 aan het licht: welk een bange vrees greep er zijn gemoed aan! hoe vervulden ze mij met grootse verwachting!”* Al zou hij klagen tijdens het bombardement van Brussel door het regeringsleger: *“Men vergeet dat wij ook Belgen zijn”*, toch bleef Willems tijdens de revolutiemaanden het regime van de koning verdedigen. Dat moest hij in januari 1831 bekopen met zijn degradatie als ontvanger, van Antwerpen naar Eeklo. Op 10 februari 1832 schreef hij nog aan de Hollandse minister Van Maanen om zijn trouw aan Willem I te bevestigen, maar voegde erbij: *“Ik wil zijne Majesteit als Belg en niet als Hollander dienen, of liever, ik wil een Nederlander zijn en blijven.”*

Belg en Nederlander, dat was het devies dat Willems bleef voeren, ook nadat hij zich in 1834 publiek had verzoend met het nieuwe regime. Zijn overplaatsing naar Gent als ontvanger van de registratie betekende niet alleen een financieel herstel, maar bood ook de mogelijkheid opnieuw een centrale rol te spelen in het culturele leven. Openlijk bepleitte hij dat wij behoorden tot de Nederduitse natie. De staatkundige scheiding van 1830 heeft aan de bewoners van België en Nederland wel een verschillende politieke nationaliteit gegeven, maar heeft hun taalkundige nationaliteit niet veranderd. Zo blijven ook de Duitsers, al zijn ze over meer dan twintig staten verdeeld, door een taal verenigd, voegde hij eraan toe.

Twaalf jaar lang heeft Willems, hoewel sinds 1842 met een verzwakkende gezondheid, nog zijn dubbele rol kunnen spelen als geleerde en als bezieler van het Nederlandstalig cultuurleven, in Gent en in België. Op de grens van beide terreinen was er zijn merkwaardige bewerking in bijna 3000 viervoetige accentverzen van de *Reinaert*, die hij tijdens zijn ballingschap in Eeklo had gemaakt. In zijn tijdschrift *Belgisch Museum* nam hij bijdragen op over taal, spelling, spraakkunst en dialecten, toneel en folklore, en vooral onuitgegeven middelnederlandse teksten. Als lid van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis publiceerde hij onder meer een *Reinaert*-editie en *De Brabantsche Yeesten* en *Van den derden Edewaert*, beide van de hand van Jan de Klerk. Zijn verzameling *Oude Vlaemsche Liederen* werd postuum door zijn vriend August Snellaert bezorgd.

Samen met de Leuvense hoogleraar kanunnik Jan David heeft Willems voor een officiële vastlegging van de taalregels gezorgd. Ook in die aangelegenheid bleef hij op het standpunt dat hij al voor 1830 verdedigd had: de eenheid van het

Nederduits bevestigen, maar niet door de Hollandse norm zonder meer over te nemen, want dat zou strijdig zijn met de waardigheid van de Belgen. Ook het Noorden moest volgens hem een toegeving doen voor die eenheid. (Dat zou in 1864 gebeuren wanneer De Vries en Te Winkel hun spelling aanpasten aan de wensen van een Belgische regeringscommissie.)

In 1840 begon de *politieke* Vlaamse Beweging met een petitionnement voor het gebruik van de volkstaal in het onderwijs, het bestuur en het gerecht. Een petitionnement was destijds het meest moderne politieke wapen, en een gevaarlijk: in 1828 en 1829 was het regime van Willem I er mee aan het wankelen gebracht. Als ambtenaar kon Jan Frans Willems hierin niet het voortouw nemen, dat gebeurde door zijn Gentse vrienden Snellaert en Blommaert. Maar hij heeft niet alleen tot de actie opgeroepen in zijn brieven, hij heeft ze ook publiek ondersteund door het uitgeven van een *Petit plaidoyer pour la langue flamande*.

Onze taal noemde Willems nu niet meer alleen Nederduits, of minder vaak Nederlands, maar ook Vlaams. Binnen het unitaire koninkrijk België kon de beweging voor de volkstaal een Vlaamse beweging worden die van de Nederlandstalige bewoners van België een subnatie zou maken binnen de Belgische natie. Dat gebeurde nog niet door de oudere voormannen als Willems en David, maar wel door jongeren als Hendrik Conscience. Vanaf het Europese revolutiejaar 1848 zouden die aan het begrip “volkstaal” ook een sociale betekenis geven, en niet meer alleen een nationale inhoud zoals Willems en David hadden gedaan. Daardoor kon de Vlaamse Beweging de uitdrukking worden van de volksklassen tegenover de tweetalige bourgeoisie. In die vorm zou ze kunnen uitgroeien tot een massabeweging tussen 1890 en 1930.

De verdiensten van Jan Frans Willems worden afgewogen en belicht in een bundel wetenschappelijke bijdragen, die in 1996 werd gepubliceerd door het Dr. F.A. Snellaertcomité: *Zevende Colloquium Jan Frans Willems 1793-1993. Gent 24 november 1993*. Marcel De Smedt behandelt daarin de tekstuitgever, die als baanbreker optrad in België, maar wiens editietechniek twintig jaar na zijn dood als gebrekkig zou overkomen. Ada Deprez, de voorzitter van het comité, belicht de evolutie van de begrippen volk, natie, taal en staat bij Jan Frans Willems. Antonin Van Elslander bestudeert zijn gedichten en publiceert voor de eerste maal de lijst van 53 jeugdgedichten die de auteur eigenhandig heeft overgeschreven en bewaard. Tenslotte plaatst Stefaan Top Willems' *Oude Vlaemsche Liederen* in hun internationale cultuurhistorische context. “*Van de 225 authentieke liederen zijn er 106 of 41,5% met muziekannotatie. In vergelijking met wat zijn voorgangers hebben gepresteerd, is dit een grote stap voorwaarts, ook al klinkt af en toe kritiek op zijn manier van transcriberen.*” En Top besluit dat Willems' Liederen “*de aanzet en de*

hoeksteen vormen van een eigen Vlaamse volksliedtraditie”.

We zijn het Snellaertcomité dankbaar dat het in dit herdenkingsjaar deze colloquiumbundel heeft uitgegeven. In het Ten Geleide lezen we: *“Zoals steeds wordt deze editie in Noord en Zuid verspreid onder de belangstellenden en de grote bibliotheken, in de hoop daardoor het literair-historisch onderzoek over de 19de eeuw in Vlaanderen te stimuleren.”* We hopen dat er bij het bepalen van de oplage rekening mee werd gehouden, dat het aantal belangstellenden voor dit onderwerp wel bijzonder groot zal zijn.

EM. PROF. DR. LODE WILS
GRAAF DE GRUNNELAAN 14, B-3001 HEVERLEE